

آدسۆزجوگو و آدلىق (ضمير)

آدسۆزجوگو (Nomen)

آدسۆزجوگو (آد كلمه سى)، آلمانجا Nennwort و Namenswort دئىمى نىن آنلام و معنى سىنە اساساً بو ساياق سۆزجوكلر (كلمه لر) دونيادا دىرى موجدولار و اشبالارا بىر آد كىمى وئرىلر. آدسۆزجوگو مطلق دئىم (ايصطلاح)، دوشونجه و دويقولار و سايبيره لرى ده آدلاندىرار؛ اؤرنك اولاراق: بال، ايسلاميت، قاپى، قورتولوش، مال، حاكيم، بوياق، دوشونمه، دوشونجه، باغلىلىق و سايبيره.

شئى-آدسۆزجوگو، آلمانجا Dingwort دئىمى نىن آنلامى اساساً بو آدسۆزجوكلرى دونياداكى شئىلره آد اولاراق وئرىلر. بو دئىمىن آنلام و معنى سىنە باخماپاراق دىرى موجود و مطلق دوشونولموشلر ده آد آلا.

آنا-آدسۆزجوگو (اصل آد كلمه سى)، آلمانجا Hauptwort دئىمى نىن آنلامى اساساً آدسۆزجوگو موستقىل اولار و جومله- ده اؤزل (مخصوص) رول اوينار.

چوخلو آدسۆزجوگونون اولماسىنا باخماپاراق زامان گنديشى ايله يئنى آدسۆزجوكلرى نىن يارانىشىنا دا تانىق اولاراق؛ اؤرنك اولاراق: **اوجاق (اوجاق يئر؛ فرودگاه) و اوجاق (هوايما) < * اوجماق؛ دوراجاق (ايستگاه)، دوراق (ايستگاه) < * دورماق** فعليندن و سايبيره.

آدسۆزجوكلرى جومله ده چوخلو اؤنملى وظيفه اوستلنميش اولارلار. بئله ليكله آدسۆزجوكلرى ياناشما باخيمىندان موخليف بؤلومه بؤلونلر:

1- **دارآنلامداكى آدلار:** بىر شئى و دئىمه وئرىلن آد (=Substantiv):

1.2 **شئى آدلارى:** شئى و ماده لره وئرىلن تمل آدلار؛ اؤرنك اولاراق: داش، دومان، بولوت، تورپاق.

1.3 **مطلق آدلار:** ال ايله لمس اولونمايلاق قويولموش آدلار. بو آدلار خاصيت، دوروم (حالت)، اولاي (اتفاق)، داورانىش (رفتار)، ايلگى (علاقه، رابيطه) و دوشونجه (فيكىر و تصور) كىمى دوشونولموشلره وئرىلميش آدلار سايبيلار؛ اؤرنك اولاراق: گؤزلىك، بارىش، قوهوملوق، ياشايىش، اوچوش (پرواز)، يئرىش، چؤكوش، يوخوش، سيلدىريم و سايبيره.

1.4 **آبريلما يولو ايله بارانمىش آدلار:**

1.4.1 بىر اولاي (حادثه) ايله باغلى آدلار؛ اؤرنك اولاراق: بؤلمه، دىرنمه، قاچىنما.

1.4.2 بىر ايش و چابانىن سونوجوندا (نتيجه سىنده) وئرىلميش آدلار؛ اؤرنك اولاراق: راضىلشمه، مئىللى اولما.

1.4.3 ايشه وسيله سى آدلارى؛ اؤرنك اولاراق: بىچقى (اره) و بىچاق (چاقو) < * بىچمك فعليندن.

- 1.4.4 مسلک و شغل آدلاری: اؤرنک اولاراق: پوستچی، ایشچی، سوپورگه چی.
- 1.4.5 نجه لیک (کیفیت) آدلاری: اؤرنک اولاراق: بؤبوکلوک، کیچیکلیک، عاقیللیق، دللیک.
- 1.4.6 سورو (جمعی) آدلاری: سورو (خیردباش سوروسو: قویون و قوزو سوروسو) ایلخی (آت سوروسو)، ناخیر (مال قارا سوروسو).

2 **گئنیش آنلامداکی آدلار:** گترامتر واسیطه سی ایله بلیرلنمیش شئی، فعل و صیفت آدلاری. بو آدلارین یازیلماسی عرب الیفاسی ایله یازیلیمیش متینلرده کیچیک یوخسا بؤبوک تانیمادیغینا باخمایاراق تورکجه-ده لاتین الیفاسی ایله یالینیز اؤزل (خاص) آدلار بؤبوک یازیلار. اوندان یانا دا بیر چوخ آدلار متینلرده دیققت چکیجی ساییلماز. بیر چوخلاری بو کلمه لرین آد اولدوغونو بیله درک ائده بیلمز.

3 **گؤرونومو بیلدیرن آدلار:**

3.1 **نوع آدلاری** (Appellativum, Gattungsbezeichnung, Klassenname): نوع بیلدیرن آدلار بیر بؤلوک (صنیف) دیری مووجودلارین یوخسا شئیلرین هامیسینی بیلدیرن آد اولاراق قبول ائدیلمر؛ اؤرنک اولاراق: آغاچ، اینسان، قارامال (اینک و اؤکوز) و ساییره.

3.1.1 **اؤزل (خاص) آدلار:** شخص و بؤلگه بیلدیرن آدلار. اؤرنک اولاراق: اوختای، آذربایجان.

آدلیق (آد یئرینده اوتوران: ضمیر)

آدلیق: لاتینجه **Pronomen** [Pro* < (اوچون) + Nomen (آد)] جومله قورولوشوندا آد کلمه سی نین یئرینه اوتوردوغو اوچون آدلیق (آد یئرینده اوتوران Stellvertreter des Nomens) آدلانار. قوزئی آذربایجان ادبیات دیلینده "**عوضلیک**" و تورکیه ادبیات دیلینده "**آدیل**" دئییلن آدلیقلار جومله- و آنلام-اؤیرنیمی آچیسیندان بیربیرلریندن فرقلی سؤزجوکلر قورویونو اولوشدولار (تشکیل وئر). بوتون آدلیقلار (ضمیرلر) اوچون آنلام-اؤیرنیمی نین ایشی (عمل کردی) اورتاقدیر. اؤزل (خاص) آد و فاعیله دایاقلی ایفاده لردن فرقلی اولاراق آدلیقلار دانیشیق ایچینده اولدوقلاری دورومو نظره آلمادان داواملی دیل ملزمه لرینه عایید اولمایان هامان شئیلری ایفاده ائدرلر.

بیلیندیگی کیمی آدا دایاقلی، اؤزل و خاص آدلار دانیشانین دانیشیق موقعیتیندن آسیلی اولمایاراق سورکلی (همیشه، دائماً) دیل عالمیندن اوزاق شئیلره آد اولاراق وئرلرلر. آدلیقلار ایسه متین ایچریگینه باغلی و زامانی گلدیکده دیل واقعیتیندن اوزاق موختلیف شئیلری تمثیل ائتمگه خیدمت ائدرلر؛ اینگیلیسجه shift-words، اؤرنک اولاراق "**او**" دئدیگده بو کلمه یئرینه گؤره، هر هانکی بیر شخصی، شینی و هر هانکی بیر موجودو تمثیل ائده بیلر.

مورفولوژیک باخیمدان آدلیقلارین (ضمیرلرین) یاپیشقان دیلدرده، او جومله-دن تورک دیلرینده مرکب صرفلری وار. جومله و آنلام بیلیمی-سؤزدۆزومو (syntaktisch-semantisch) آچیسیندان آدلیقلار موختلیف آلت قوروپلارا بۆلونرلر:

آدلیق (ضمیر)، ایشاره آدلیغی، سورقو آدلیغی، بییه لیک آدلیغی، بییه لیک آدلیغی + -کی، ایشاره آدلیغی بییه لیکده، سورقو آدلیغی بییه لیکده، بییه لیک آدلیغی یئرلیکده، ایشاره آدلیغی یئرلیکده، سورقو آدلیغی یئرلیکده، آدلیق چیخیشلیقدا، ایشاره آدلیغی چیخیشلیقدا، سورقو آدلیغی چیخیشلیقدا، آدلیق تأثیرلیکده، سورقو آدلیغی تأثیرلیکده (مفعول بی واسیطه ایله)، آدلیق یۆنلوکده (مفعول باواسیطه ایله)، ایشاره آدلیغی یۆنلوکده، سورقو آدلیغی یۆنلوکده، آدلیق + ایله، ایشاره آدلیغی + ایله، آلیق + -چه/-چا، -جه/-جا، آدلیق + -سیز، و ساییره

ایشاره آدلیق (ضمیر ایشاره)

بالیز آدلیق (ضمیر تنها)

تک	جمع
بو	بونلار
او	اونلار

1. شخص	من	بیز
2. شخص	سن	سیز
3. شخص	او	اونلار

بییه لیک آدلیغی (ضمیر ملکی)

سورقو آدلیغی (ضمیر سوآلی)

شخص	تک	جمع
1. شخص	منیم	بیزیم
2. شخص	سنین	سیزین
3. شخص	اونون	اونلارین

تک	جمع
کیم	کیملر
نه	نه لر
نه مه نه	نه مه نه لر
هانسی	هانسیلار
هارا	هارالار
هاچان	هاچانلار

ایشاره آدلیغی بییه لیکده

بییه لیک آدلیغی + -کی/-کو

شخص	تک	جمع
-----	----	-----

جمع	تک	
بونلارین	بونون	بو
اونلارین	اونون	او

بیزیمکی	منیمکی	1. شخص
سیزینکی	سنینکی	2. شخص
اونلارینکی	اونونکو	3. شخص

بیه لیک آدیغی یئرلیکده

سورقو آدیغی بیه لیکده

جمع	تک	شخص
بیزده	منده	1. شخص
سیزده	سنده	2. شخص
اونلاردا	اوندا	3. شخص

جمع	تک	
کیملرین	کیمین	کیم
نه لرین	نه بین	نه
نه مه نه لرین	نه مه نه نین	نه مه نه
هانسیلارین	هانسی نین	هانسی
نئچه لرین	نئچه نین	نئچه
هارالارین	هارانین	هارا
هاچانلارین	هاچانین	هاچان

سورقو آدیغی یئرلیکده

ایشاره آدیغی یئرلیکده

جمع	تک	
کیملرده	کیمده	کیم
نه لرده	نه ده	نه
نه مه نه لرده	نه مه نه ده	نه مه نه
هانسیلاردا	هانسیندا	هانسی
نئچه لرده	نئچه ده	نئچه
هارالاردا	هارادا	هارا
هاچانلاردا	هاچاندا	هاچان

جمع	تک	
بونلاردا	بوندا	بو
اونلاردا	اوندا	او

آدلىق چىخىشلىقىدا

شخص	تك	جمع
1. شخص	مندن	بىزدن
2. شخص	سندن	سيزدن
3. شخص	اوندان	اونلاردان

ايشاره آدلىغى چىخىشلىقىدا

	تك	جمع
بو	بوندان	بونلاردان
او	اوندان	اونلاردان

سورقو آدلىغى چىخىشلىقىدا

	تك	جمع
كيم	كىمدن	كىملردن
نه	نه دن	نه لردن
نه مه نه	نه مه نه دن	نه مه نه لردن
هانسى	هانسىندان	هانسىلاردان
ننچه	ننچه دن	ننچه لردن
هارا	هارادان	هارالاردان
هاچان	هاچاندان	هاچانلاردان

آدلىق تاثيرلىكده

شخص	تك	جمع
1. شخص	منى	بىزى
2. شخص	سنى	سيزى
3. شخص	اونو	اونلارى

سورقو آدلىغى تاثيرلىكده

	تك	جمع
كيم	كىمى	كىملىرى
نه	نه پى	نه لرى
نه مه نه	نه مه نه نى	نه مه نه لرى
هانسى	هانسىنى	هانسىلارى
ننچه	ننچه نى	ننچه لرى
هارا	هارانى	هارالارى
هاچان	هاچانى	هاچانلارى

آدلىق يۇنلوكده

شخص	تك	جمع
1. شخص	منه	بىزه
2. شخص	سنه	سيزلره
3. شخص	اونا	اونلارا

ايشاره آدلىغى يۇنلوكده

سورقو آدلىغى يۇنلوكده

کیم	کیمه	کیملره
نه	نه په	نه لره
نه مه نه	نه مه نه په	نه مه نه لره
نئچه	نئچه په	نئچه لره
هارا	هارایا	هارالارا
هاجان	هاجانا	هاجانلارا

	تک	جمع
بو	یونا	یونلارا
او	اونا	اونلارا

آدلیق + ایله

شخص	تک	جمع
1. شخص	من ایله / منیم ایله	بیز ایله / بیزیم ایله
2. شخص	سن ایله / سنین ایله	سبز ایله / سبزین ایله
3. شخص	او ایله / اونون ایله / اونونلا؛ خالق آغزی: اونان	اونلار ایله / اونلارلا؛ خالق آغزی: اونلارینان

آدلیق + /- سیز

شخص	تک	جمع
1. شخص	منسیز	بیزسیز
2. شخص	سنسیز	سبزیز
3. شخص	اونسوز	اونلارسیز

ایشاره آدلیق + ایله

	تک	جمع
بو	بونون ایله	بونلار ایله
او	او ایله / اونونلا	اونلار ایله

ایشاره آدلیغی + -سیز

	تک	جمع
بو	بونسوز	بونلارسیز
او	اونسوز	اونلارسیز

سورقو آدلیغی + -سیز

	تک	جمع
--	----	-----

کیم	کیمسيز	کیملرسيز
نه	نه لر	نه لرسيز
نه مه نه	نه مه نه سيز	نه مه نه لرسيز
هانسى	هانسيسيز	هانسيلارسيز
نئچه	نئچه سيز	نئچه سيز
هارا	هاراسيز	هارالارسيز

آدليق + -جه/-جا، -چه/-چا

آدليق "-جه/-جا؛ -چه/-چا" اکى (Postposition) ايله بيرلشه رک نئجه ليگى اورتايا قوبارلار:

شخص	تک	جمع
1. شخص	منجه	بيزجه
2. شخص	سنجه	سيزجه
3. شخص	اونجا	اونلارجا

ايشاره آدليغى + -جا

	تک	جمع
بو	بونجا	بونلارجا
او	اونجا	اونلارجا

سورقو آدليغى + -جه/-جا

	تک	جمع

کیم	کیمجه	کیملرجه
نه	نه جه	نه لر جه
نه مه نه	نه مه نه جه	نه مه نه لر جه
هانسی	هانسیجا	هانسیلارجا
هارا	هاراجا	هارالارجا

قاینقلار:

- 1-Bünting, K.-D. / Eichler, W.: *Grammatik-Lexikon*. Frankfurt a.M.: scriptor, 1989, S. 107-108.
- 2-Ulrich, Winfried: *Linguistische Grundbegriffe*. Kiel: F. Hirt, 1972, S. 79-80.
- 3- Bünting, K.-D. / Eichler, W.: *Grammatik-Lexikon*. Frankfurt a.M.: scriptor, 1989, S. 169.
- 4- Bußmann, Hadumod: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 2. völlig neu bearbeitete Auflage, Stuttgart: Kröner, 1990; S. 615.
- 5 Işıq Sönməz, Untersuchungen zu den aserbaidshanischen Dialekten von Qaradağ, Muğan und Zäncan, Göttingen 1998.

ایشیق سؤنمز 12.04.2014